

LOGOSUL DIVIN ȘI UNITATEA CREAȚIEI ÎNTR-O LUME SECULARIZATĂ *

Pr. prof. dr. Dumitru Popescu

În peisajul cultural european întâlnim trei concepții cosmologice. Prima dintre aceste cosmologii, de inspirație filozofică, se bazează pe existența a două lumi diferite, una inteligibilă, considerată ca suflet sau raționalizare a universului și alta sensibilă, ca substanță sau materie a universului, care au exercitat o mare influență asupra creștinismului. Atâta vreme cât aceste două lumi și-au păstrat centrul lor de gravitate în Dumnezeu, creștinismul a creat valori culturale, artistice sau literare, de mare elevație spirituală, care fac gloria culturii europene. Dar adesea, aceste două lumi au fost dissociate între ele sub impactul gândirii antice, care a obligat spiritualitatea creștină să oscileze între platonism și aristotelism. Există o pictură cunoscută care reprezintă în mod plastic contrastul dintre filozofia lui Platon și cea a lui Aristotel, fiindcă în timp ce primul arăta cu degetul spre cer, spre lumea ideilor eterne, cel de al doilea întinde mâna spre pământ, la formele care se suprapun substanței. Astfel, sub influența platonismului a apărut o spiritualitate creștină care a pus accentul pe sufletul omului și pe aspirația lui spre lumea ideală, în detrimentul trupului său. Rolul acestei spiritualități este cel de a elibera sufletul din legăturile carnale ale trupului, considerat ca o închisoare a sufletului, pentru a-i permite să se refugieze în sfera realităților spirituale. Trupul fizic și realitățile naturale au fost atât de subestimate, încât chiar și Întruparea Fiului lui Dumnezeu își pierde caracterul ei real, pentru a deveni o simplă iluzie, o aparență cum credeau adeptii dochetismului. Se lăsa astfel impresia că Hristos n-a venit ca să transfigureze trupul sau natura

* Cuvânt rostit în cadrul Simpozionului Științific Internațional „Grottaferrata - Poarta Orientului“, desfășurat în perioada 24-26 septembrie 2003, la Mănăstirea Grottaferrata, Italia.

creată, ci să fugă de lume și să se izoleze în turnul de fildeș al contemplării.

Spunem acestea, fiindcă uneori se consideră că spiritualitatea ortodoxă ar fi fost puternic influențată de platonism, încât s-ar fi preocupat mai mult de contemplare, decât de realitatea naturală a omului și lumii în care trăiește el. Este adevărat că teologia ortodoxă se întâlnește cu platonismul atunci când este vorba de nostalgia sufletului după valorile spirituale eterne, care își au centrul lor de gravitate în Dumnezeu ca Persoană, fiindcă omul a fost creat după chipul lui Dumnezeu și tinde la asemănarea cu Dumnezeu (Facere 1,26). Pentru teologia ortodoxă, chipul lui Dumnezeu nu se rezumă numai la suflet ci și la trup, iar spiritualitatea nu are numai conținut psihologic, ca să potențeze doar rațiunea sau voința omului, ci și aspect ontologic, care are în vedere renașterea spirituală și morală a omului în Hristos. De aceea, ea n-a căutat niciodată să favorizeze fuga credinciosului din lume, ci, dimpotrivă, să transfigureze întreaga ființă a credinciosului în Hristos prin pătrunderea Duhului, în realitatea naturală a omului și a cosmosului. Duhul Sfânt care se purta peste ape la începutul creației este Persoană divină, prin care Fiul lui Dumnezeu întrupat transfigurează omul și creația, din ziua Cincizecimii, prin Biserică.

La extrema opusă acestei tendințe platonice, a apărut o cultură tributară aristotelismului, care se interesează mai mult de lumea naturală, de studiul naturii și de știință, decât de suflet și de valorile spirituale. Datorită acestei culturi, ochiul se întoarce din cerul credinței spre realitatea pământească, iar gândirea se desface de preocupările teologice și se absoarbe în filozofia naturii. Cultura antică reînvie pentru a da o justificare intelectuală freneziei cu care bunurile materiale au început să devină mult mai importante decât valorile spirituale. Konrad Lorenz, laureat al Premiului Nobel, spune că „majoritatea covârșitoare a oamenilor care trăiesc astăzi consideră ca valoros ceea ce le aduce succes în cadrul unei concurențe nemiloase, ajutându-i să depășească pe ceilalți oameni. Orice mijloc care ar putea servi acestui scop apare, în mod înșelător, ca o valoare în sine. Una dintre cele mai rele consecințe ale acestei agitații provocate de concurența nemiloasă e incapacitatea oamenilor moderni de a rămâne singuri, fie și numai pentru un scurt timp, cu ei înșiși, ca să se reculeagă. Ei evită orice posibilitate de autoreflexie și de meditație, cu o consecvență plină de frică, de parcă s-a teme ca nu cumva reflecțiile să-l pună în fața unui autoportret înfiorător, asemănător cu cel pe care Oscar Wilde îl descrie în clasicul său roman de

groază: *The Picture of Dorian Gray*“ . Preocuparea pentru acumularea de bunuri materiale a devenit atât de importantă, încât economia, politica sau finanțele au devenit realități ce țin de domeniul public al lumii sensibile, în timp ce credința, religia sau Dumnezeu au fost izolate în sfera vieții private, care ține de domeniul inteligibil sau spiritual. Chiar și Iisus Hristos a fost transformat în Om pe pământ și Dumnezeu în cer. Atâta vreme cât creația nu-și va descoperi unitatea ei interioară în Dumnezeu, va spori mereu decalajul dintre progresul material și cel spiritual al omului, iar problemele spirituale ale omului vor deveni mereu mai dramatice, fiindcă acesta va deveni mereu mai mult prizonierul lumii naturale. Aceasta este una dintre marile provocări ale lumii contemporane față de teologie și Biserică.

A doua concepție despre lume, pe care o descoperim în cultura europeană, este de natură științifică. Cu toate rezervele culturii secularizate față de religie, pe care le-a afișat în mod deschis, iată însă că din sânul ei a apărut o nouă fizică, care a început să bată la porțile transcendenței. Această fizică nouă merge astăzi într-o direcție total deosebită față de fizica mecanică a secolelor trecute. Începând cu anii '70, se înregistrează o tendință a științelor experimentale care favorizează întoarcerea la teocentrism. Este vorba de fenomenul cunoscut sub numele de „Gnoza de la Princeton“, care manifestă o înclinație surprinzătoare spre raportarea structurilor fundamentale și a descoperirilor la un Logos sau la o Rațiune superioară, care își face simțite efectele ei în lume. Marii cercetători de la Princeton și de la Pasadena, ca și din alte centre cunoscute în lume, care studiază constituția interioară a Cosmosului, ajung să afirme că Universul postulează existența unei raționalități superioare. Ei sunt primii, după două secole dominate de pozitivism, de negare a oricărei metafizici și a oricărei teologii, care îndrăznesc să afirme în mod public că știința conduce la credința într-o „Intelligență organizatoare a lumii“. Dacă fizica clasică era bazată pe existența lucrului în sine, fizica nouă a descoperit că nu există nimic în sine, ci totul se găsește în relație reciprocă. „În timp ce în fizica clasică, spune F. Capra, proprietățile și comportamentul părților determină pe cele ale întregului, în fizica cuantică, lucrurile se schimbă, fiindcă întregul determină partea și influența conexiunilor globale devine mereu mai evidentă“ pentru a alcătui raționalitatea lumii sau ordinea ei rațională.

Oamenii de știință recunosc acum că există „o ordine supremă (inteligibilă) care reglează constantele fizice, condițiile inițiale, comportamentul atomilor și viața stelelor. Puternică, liberă, existentă în infinit, tainică,

implicită, invizibilă, sensibilă, ordinea se află acolo, eternă, necesară, în spatele fenomenelor, foarte sus, deasupra universului, dar prezentă în fiecare particulă“. Atâta vreme cât lumea inteligibilă a rămas exterioară lumii sensibile, cosmosul a fost considerat ca o realitate închisă în ea însăși și autonomă, despărțită de Dumnezeu. Din momentul în care fizica a descoperit că lumea inteligibilă sau raționalitatea creației este înscrisă ontologic în lumea sensibilă, ea constituie ordinea rațională care deschide lumea văzută față de Creatorul ei. De aceea se spune că prin această raționalitate a creației „*pipăie enigma fundamentală cu care se confruntă spiritul uman, existența unei Ființe transcendente, totodată cauză și sens ale universului*“ . Este adevărat că această raționalitate a universului este interpretată diferit de oamenii de știință, după convingerile lor religioase, în sens panteist sau deist, fiindcă „logosul“ este conceput mai mult ca o idee decât ca o persoană, care poate fi concepută în chipuri diferite. Dar indiferent de modul în care este conceput „logosul“ ca atare, ordinea rațională a creației întregi rămâne un bun câștigat de mare importanță pentru dialogul dintre teologie și știință, fiindcă pune în evidență unitatea creației la care se referă Revelația divină.

A treia concepție despre lume pe care o întâlnim în cultura contemporană este cea biblică, elaborată de străluciți Părinți ai Bisericii, ca Atanasie cel Mare sau Maxim Mărturisitorul, începând cu cel de al patrulea veac. Pornind de la prologul Evangheliei după Ioan, unde se vorbește de Logosul suprem, care era de la început, și prin care toate au fost create, cele din cer și cele de pe pământ, Sfântul Atanasie cel Mare a pus pentru prima oară în circulație o cosmologie unitară care depășește disocierea dintre lumea sensibilă și cea inteligibilă a antichității, în Logosul divin. Iată dovada: „*Deci, zice Sfântul Atanasie, același Cuvânt atotputernic, atotdesăvârșit și sfânt al Tatălui, sălășluindu-se și întinzând puterile Lui în toate și pretutindeni și luminând toate cele văzute și cele nevăzute, le ține și le strânge, nelăsând nimic gol de puterea Lui, ci dându-le viață tuturor și păzindu-le pe toate împreună și pe fiecare în parte... Cuvântul unește părțile cu întregul și cârmuindu-le pe toate cu porunca și voia Sa, alcătuiește o singură lume și o unică rânduială frumoasă și armonioasă și rațională a ei. El însuși rămânând nemișcat, dar mișcându-le pe toate, prin crearea și orânduirea lor, prin bunăvoirea Tatălui*“ . În această cosmologie, Logosul nu mai apare ca o simplă idee, ci ca o Persoană divină, ca Logos al Tatălui, care coboară de pe planul transcendenței divine necreate, pe planul imanent al creației, prin lumina Sa dumnezeiască, pentru a ține toate lucrurile împreună și pe

fiecare în parte, alcătuiind astfel ordinea rațională și armonioasă a întregului creației. Ca și filozofii antici, Sfântul Atanasie vorbește despre o lume sensibilă și alta inteligibilă, dar aceste două lumi nu se mai opun între ele, din cauza caracterului „alogic“ al lumii sensibile, ci, dimpotrivă, au structură rațională, fiindcă sunt ținute împreună prin caracterul unitar și rațional al ordinii cosmice, alcătuită de Logosul divin.

Această ordine a lumii întregi, care se întemeiază atât pe Revelația divină dar și pe revelația naturală, ca premisă indispensabilă cercetării științifice, așa cum am văzut, a început să fie recunoscută de teologi catolici și protestanți. Președintele Comisiei Pontificale pentru Cultură, Cardinalul Paul Poupard, spune că *„progresul științific demonstrează corectitudinea raționalității creației și îi sporește importanța ei. Recuperarea ideii de Logos se revelează ca o idee fecundă și promițătoare, care poate fi explorată pentru a pune în evidență raportul lui Hristos cu natura“*. Iar Thomas Terrence, teolog protestant, spune că pentru Sfântul Atanasie cel Mare ordinea Universului nu provine din gândirea logică a omului, din ideea de logos, așa cum procedează filozofii, ci din Logosul necreat și creativ, după chipul căruia am fost creați prin harul lui Dumnezeu și din raționalitatea intrinsecă a Universului. Filozofia existențială sau analizele lingvistice rămân irelevante pentru cunoașterea rațională a lumii, fiindcă această cunoaștere nu pornește de la premise sau idei subiective, ci de la raționalitatea sau inteligibilitatea care este înscrisă în inima Universului și are caracter obiectiv. Această raționalitate ne duce dincolo de noi înșine la Logosul prin care toate au fost făcute, după bunăvoința Tatălui. Raționalitatea creației constituie mijloc de dialog între om și Dumnezeu și între teologie și știință.

Aceste considerații au o importanță capitală pentru raportul omului cu Dumnezeu și cu lumea. Mai întâi, ea depășește opoziția dintre lumea valorilor materiale și cele spirituale, scoțând în evidență că omul nu este numai trup ca să se preocupe obsedant doar de bunurile materiale ale acestei lumi, ci să se îngrijească și de sufletul său. Căci spune Mântuitorul: *„Ce folosește omului dacă dobândește lumea, dar își pierde sufletul său“* (Matei 16, 26). În al doilea rând, această ordine rațională a Universului ne dă posibilitatea să depășim o spiritualitate orientată numai spre acțiune exterioară și să descoperim dimensiunea ontologică a spiritualității, care ne ajută să ne eliberăm de egoismul din noi și să urmăm lui Hristos ca să renaștem spiritual și moral. Căci Hristos Însuși a spus că cine vrea să vină după El, să se lepede de sine, adică de egoismul său, și să urmeze Lui. În

fine, această raționalitate a creației ne mai arată că lumea n-a fost creată de Dumnezeu pentru a fi exploatată de om pentru interese pur pământești, ci să devină cer nou și pământ nou în împărăția lui Dumnezeu. Căci, pentru aceasta, Hristos este *începutul, mijlocul și sfârșitul veacurilor*, după cuvântul Sfântului Maxim Mărturisorul, pentru că lumea aceasta zidită de Dumnezeu-Tatăl prin Logos și mântuită tot prin Logosul care S-a întrupat din iubire negrăită, este destinată să devină împărăție a lui Dumnezeu. Sunt edificatoare din acest punct de vedere cuvintele unui eminent membru al Academiei Franceze, Jean Guitton, care spunea într-un dialog cu oamenii de știință: *„La extremitățile invizibile ale lumii noastre, dedesubtul și deasupra realității noastre, stă spiritul. Și poate că tocmai acolo, în adâncuri, în inima enigmei cuantice, spiritele noastre, cel uman și cel al Ființei transcendente care se cheamă Dumnezeu, sunt purtate spre întâlnire. Dumnezeu nu avea nevoie să creeze Universul. Singura rațiune care a împins Ființa supremă să îndeplinească actul creației a fost darul iubirii Lui infinite, pe care a vrut să ni-l facă. La originea Universului se află un imens act de iubire a lui Dumnezeu“*. Aceste gânduri ale lui Jean Guitton despre enigma cuantică din constituția internă a creației ne amintesc de cuvintele Sf. Ap. Pavel, care spune că *„toată creația suspina să fie eliberată de sclavia corupției, pentru a ajunge la slava fiilor lui Dumnezeu“* (Rom. 8, 21). Acest suspin al creației către slava lui Dumnezeu are o mare importanță pentru cultura europeană, fiindcă depășește opoziția între *public* și *privat* și permite creștinismului să-și găsească locul lui în construcția actuală a Europei. Pe lângă dimensiunea ei pur economică sau materială, construcția europeană trebuie să aibă o dimensiune spirituală. Europa nu poate exista fără rădăcinile ei creștine.